

ДЕРЖАВА ТА ЕКОНОМІКА

УДК 338.246(477):316.613.434(470)

DOI: 10.31617/1.2022(145)01

МАЗАРАКІ Анатолій,
д. е. н., професор, ректор
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-1817-0510
rector@knute.edu.ua

МЕЛЬНИК Тетяна,
д. е. н., професор,
завідувач кафедри міжнародного менеджменту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knute.edu.ua

MAZARAKI Anatolii,
Doctor of Science (Economics),
Professor, Rector
State University of Trade and Economics
19, Kyoto Str., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1817-0510
rector@knute.edu.ua

MELNYK Tetiana,
Doctor of Economics,
Professor, Head of the Department
of International Management,
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knute.edu.ua

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Вступ. Сучасний період характеризується низкою безпрецедентних викликів, найнебезпечнішим з яких є військова агресія російської федерації проти України. Сьогодні економічній безпеці України завдано найбільш потужного удару за всі роки незалежності.

Проблема. Критично важливо втримати економічний фронт, оскільки він є надійним фундаментом для перемоги у війні та відновлення економіки в майбутньому.

Метою статті є аналіз ризиків та масштабів загроз економічній безпеці України, вирішення ключових питань її стійкості в умовах війни та подальшого її забезпечення у повоєнний період.

Introduction. The modern period is characterized by a number of unprecedented challenges, the most dangerous of which is the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. Currently, the economic security of Ukraine has been dealt the most powerful blow in all the years of independence.

Problem. It is critical to hold the economic front because it is a reliable support for winning the war and a necessary foundation for economic recovery in the future.

The aim of this article is to analyze the risks and scale of threats to the economic security of Ukraine and to resolve the key issues of its stability in the conditions of the war and its further support in the post-war period.

© Мазаракі А., Мельник Т., 2022

Внесок авторів є рівнозначним.

Стаття підготовлена у межах виконання науково-дослідної роботи "Стратегія структурної переорієнтації економіки України в умовах пандемії" (номер державної реєстрації 0121U109608).

Mazaraki A., Melnyk T. Ekonomichna bezpeka Ukari'ny v umovah rosijs'koi' agresii'. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 5. S. 4-28. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01)

Методи. Використано методи статистичного аналізу, синтезу, групування та графічного зображення результатів.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасну кризову ситуацію на ринку праці, ризики в постачанні продовольчої продукції, ідентифіковано наслідки логістичних проблем для виробництва, бізнесу та зовнішньої торгівлі, визначено загрози економічній безпеці у фінансовій та зовнішньоторговельній сфері.

Висновки. В умовах суттєвої зміни структури попиту та виробництва, втрати персоналу і ринків збуту, руйнування економічних зв'язків держава має зосередитися на "перезавантаженні" української промисловості з правильним визначенням пріоритетів майбутнього економічного розвитку.

Ключові слова: економічна безпека держави, промисловість, національна економіка, інфляція, міграція, зовнішня торгівля, ризики, економічна політика.

Methods. The main methods of research are methods of statistical analysis, synthesis, grouping and graphical representation of results.

Results. The current crisis situation on the labor market, risks in the supply of food products were analyzed, the consequences of logistical problems for production, business and foreign trade were identified, threats to economic security in the financial and foreign trade spheres were identified.

Conclusions. In the conditions of a significant change in the structure of demand and production, loss of personnel and sales markets, and the destruction of economic ties, the state should focus on "rebooting" Ukrainian industry with the correct determination of priorities for future economic development.

Keywords: economic security of the state, industry, national economy, inflation, migration, foreign trade, risks, economic policy.

JEL Classification: E6, F43, F52, F63, H56

Вступ. Сучасний період характеризується низкою безпрецедентних викликів, найнебезпечнішим з яких є військова агресія російської федерації проти України. Сьогодні економічній безпеці України завдано найбільш потужного удару за всі роки незалежності. Втрата земель та майна суб'єктів підприємницької діяльності й українських громадян, падіння виробництва основних видів продукції, передусім тієї, що становить основу експортного потенціалу України, блокування портів, а відтак, втрата лівової частки зовнішньої торгівлі, знищення транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури цілих регіонів – ось лише неповний перелік економічних наслідків від повномасштабного військового вторгнення північних сусідів.

Проблема. Це формує ризики затягування воєнних дій та відкладає у часі реалізацію можливостей подальшого економічного розвитку. Тому наразі критично важливо втримати економічний фронт, оскільки він є надійною опорою для перемоги у війні та необхідним фундаментом для відновлення економіки в майбутньому.

Поряд з цим в Україні з'явилися нові можливості – інтеграція до ЄС, що матиме вирішальні геополітичні наслідки як для самої України, так і для цілого європейського континенту. Потребують критичного осмислення заяви низки експертів про "приреченість" нашої держави на членство в ЄС, швидку відбудову зруйнованих міст, модернізацію інфраструктури, а деякі навіть розглядають Україну як інноваційну "Мекку" майбутньої Європи. Навіть якщо припустити наявність передумов для цього, відсутність адекватних дій з боку влади, що

полягають у впровадженні відповідних інструментів економічної політики, унеможливить значний потенціал відновлення після війни. Тому постає завдання вибудовування чіткої стратегії забезпечення економічної безпеки України як у воєнний, так і в період післявоєнного відновлення економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині беззаперечною є роль економічної науки у відпрацьовуванні концептуальних засад економічної безпеки. Зокрема потребують наукового обґрунтування прояви та ідентифікація існуючих загроз, пошук ефективних інструментів й методів їх нейтралізації та усунення. Вказаною проблематикою займалися такі провідні вітчизняні науковці, як: В. Антошкін, А. Бесчастний, З. Варналій, О. Власюк, Я. Жаліло, В. Похилюк [1–7] та ін. Теоретико-методологічні та практичні питання економічної безпеки досліджували А. Гріненко та О. Новікова [8; 9]. У статті В. Горбуліна та Ю. Даника [10] окреслено виклики економічній безпеці в умовах глобальної пандемії *COVID-19* та виділено першочергові стратегічні пріоритети зміцнення національної безпеки України. Галузевий аспект економічної безпеки досліджував О. Денисов [11]. Я. Базилюком [12] розроблено рекомендації щодо зміцнення системи забезпечення економічної безпеки України в умовах гібридної війни. О. Гапеева [13] вивчала процеси формування та забезпечення міжнародної економічної безпеки, а в працях Т. Токарського [14] розкрито соціальні аспекти економічної безпеки. Дослідження А. Єрмолаєва [15] присвячено визначенню контурів антикризової економічної політики в період активних військових дій.

Як свідчать результати аналізу теоретичних досліджень, проблематика економічної безпеки як України, так і країн світу широко представлена у працях провідних зарубіжних науковців.

Австрійський науковець П. Хавлік досліджує наслідки війни України з росією, їх вплив на економічну безпеку країн Європи [16]. Так, Німеччина може втратити близько 3 млрд євро, Італія –1.4 млрд євро, Франція, Велика Британія та Польща – по 0.8 млрд євро відповідно. За таким сценарієм Австрія може втратити близько 300 млн євро. Найвищим оцінено вплив заборони росії на імпорт сільськогосподарської продукції з ЄС, у країнах Балтії. Я. Селфін зі співавторами [17] також проаналізували втрати європейських економік унаслідок війни. Науковці зазначають, що одним зі сценаріїв, який може посилити вплив кризи на економіку багатьох європейських країн, є потенційне скорочення доступності газу на додаток до зростання цін на газ. Регіон особливо вразливий до припинення газопостачання, враховуючи, що 30–40 % газу він отримує з росії. У випадку, якщо Єврозона більше не матиме доступу до російського газу, її ВВП може впасти приблизно на 2 %. Це також стане значним непрямим шоком для таких економік, як Велика Британія, що імпортує лише 5 % свого газу з росії, через зниження попиту на експорт і подальші перебої у ланцюгах постачання.

Війна між Росією та Україною сколихнула всю світову економіку. Ціни на сировину, включно з енергоносіями, різко піднялися через зростання невизначеності щодо перебоїв у постачанні (праці Р. Бачманна зі співавторами, М. Чепелева та ін.) [18; 19]. Поряд з цим, на російські банки, підприємства та фізичних осіб накладені санкції та торговельні обмеження (Р. Бернер та ін.) [20]. Війна спровокувала масштабну кризу біженців, коли понад чотири мільйони українців залишили свою країну [21]. Все це призводить до посилення невизначеності в економіці, серед підприємств, домашніх господарств і фінансових ринків.

Ряд публікацій консалтингової організації підтримки торгівлі "*Coface Economic for trade*" присвячено оцінці ризиків економічної безпеки країн, у т.ч. європейських від військового втручання РФ в Україну [22–24].

У дослідженнях експертів *World Economic Forum* [25–28] широко представлені аспекти впливу війни на глобальну продовольчу безпеку, світову торгівлю, енергетичний сектор, міжнародні ланцюги поставок продукції.

Таким чином, вітчизняні наукові дослідження здебільшого присвячені проблематиці забезпечення економічної безпеки в умовах гібридної війни з росією з 2014–2021 рр. За повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну бракує вітчизняних наукових досліджень щодо функціонування економіки в умовах воєнного стану та післявоєнного економічного відновлення, оскільки давати обґрунтовані рекомендації щодо заходів економічної політики у цей період вкрай важко через невизначеність та мінливість ситуації на фронті.

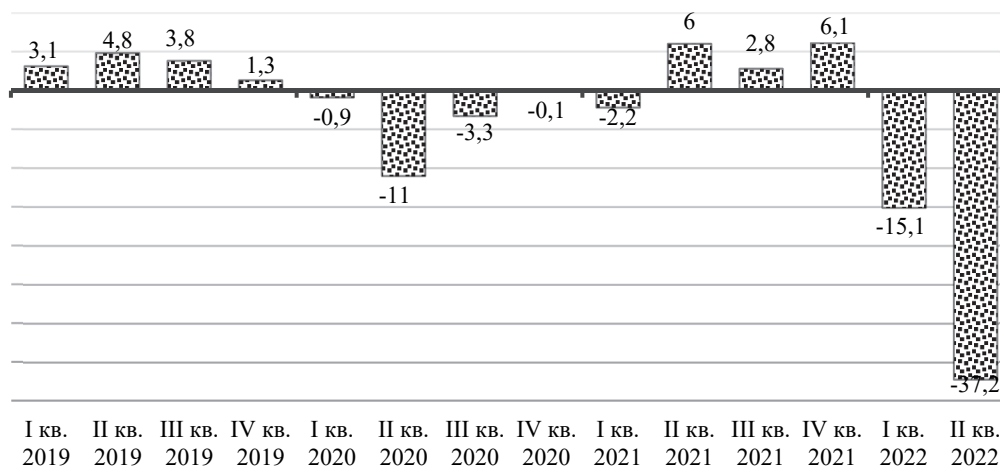
Водночас на сьогодні проблематика запобігання загрозам економічній безпеці України, що спричинені військовим вторгненням РФ, є надзвичайно актуальною. Війна стала переломним моментом для світової безпеки, міжнародної економіки та глобальної енергетичної архітектури. Цей новий тип гібридної війни, включно з її серйозною гуманітарною кризою, кібератаками, економічними труднощами, дезінформацією та пропагандистськими кампаніями, геополітичною напруженістю щодо постачання енергоресурсів і загрозою ядерної війни матиме далекосяжні наслідки. Такі особливості вимагають постійного вивчення тенденцій в економічній сфері, ідентифікації ризиків і основних загроз економічній безпеці, формулювання державних заходів, спрямованих на мінімізацію та усунення їх негативного впливу.

Метою статті є аналіз ризиків та масштабів загроз економічній безпеці України та вирішення ключових питань її стійкості в умовах війни та подальшого її забезпечення у повоєнний період.

Методи. Застосовано методи статистичного аналізу, синтезу, групування та графічного зображення результатів.

Результати дослідження. Нині дуже складно оцінити справжні втрати економіки України від російського військового вторгнення, оскільки війна ще триває. Однак не можна заперечувати той факт, що успіхи у боях забезпечує армія, а війну перемагає сильна економіка.

За даними Державної служби статистики України, реальний ВВП за підсумками першого півріччя 2022 р. демонструє наростаючу тенденцію падіння (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка ВВП України у 2019-2022 рр.

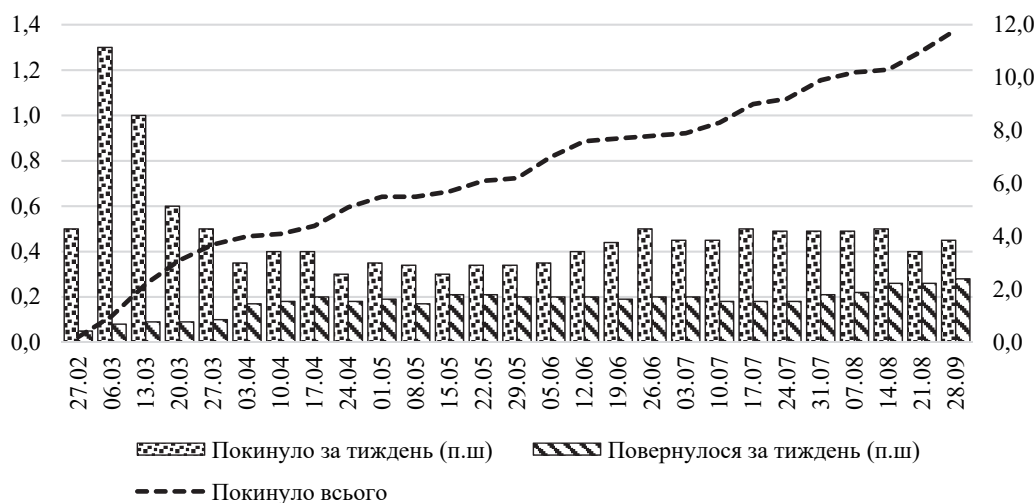
Джерело: [29].

Російська агресія прямо чи опосередковано завдала втрат усім галузям країни.

У сфері економічної безпеки в умовах воєнного стану сформувалися загрози за кількома напрямками.

Ринок праці. З початку війни 7.704 млн українців виїхали за кордон [30]. За іншими оцінками (ООН), з 24 лютого зареєстровано 9 136 006 перетинів кордону з України [31]. Мільйони громадян переїхали до Західної України, їх кількість і надалі збільшується.

Динаміка кількості переміщених за кордон осіб (рис. 2), потік біженців з України і до сьогодні не послаблюється, при цьому за кордоном залишається значна кількість українців.

Рис. 2. Кількість громадян, що перетнули кордон України, млн осіб

Джерело: [32].

У зв'язку з цим значно скорочується кількість населення, що причетне до створення доданої вартості, тобто економічно активне. Крім цього, за оцінками експертів, потенціал споживання знизився мінімум на 12–15 % [33].

За опитуваннями центру Разумкова, повертатися найближчим часом планує лише 11 % населення. Вагомою причиною неповернення залишаються безпекові ризики (рис. 3).

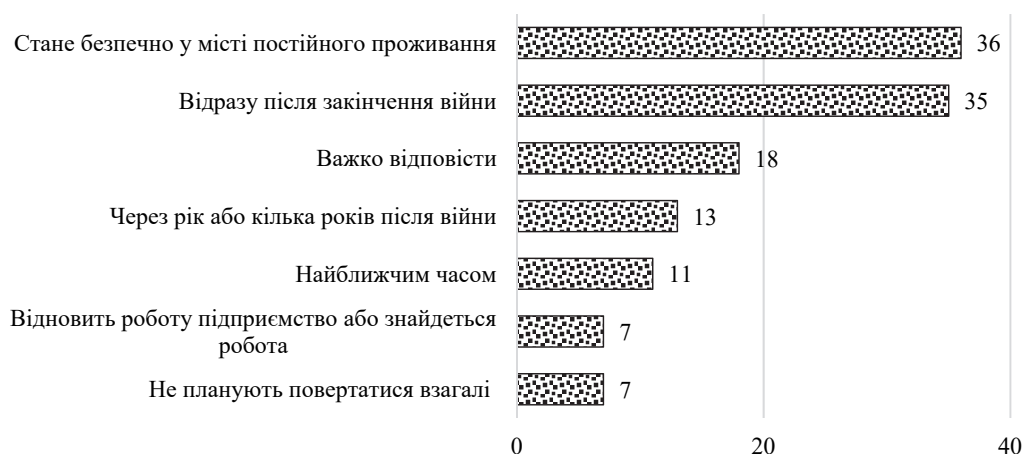

Рис. 3. Плани українців щодо повернення на Батьківщину, % відповідей

Джерело: [34].

Останні дані, опубліковані Держстатом, засвідчують, що на кінець 2021 р. рівень безробіття в Україні становив 10.3 %. За поточний період дані вже не оприлюднюються через неможливість проведення органами державної статистики досліджень ринку праці. За оцінками Київської школи економіки, рівень безробіття в Україні під час війни зріс приблизно з 10 % до 27–30 %, а рівень зайнятості впав із 56 % до 40 % [35]. Поряд з цим, за підрахунками Міжнародної організації праці (МОП), з початком війни в Україні втрачено майже 4.8 млн робочих місць. На початку 2021 р. МОП оцінював кількість безробітних в Україні в 1.5 млн – тобто показник збільшився більш ніж утричі. Водночас відновлення сфери зайнятості відбувається дуже повільно.

Так, станом на вересень 2022 р., за даними *work.ua*, сповільнилося зростання кількості резюме, а кількість вакансій збільшується, хоча й все ще відстає від попиту на робочі місця. Це, ймовірно, відбувається через наявність сезонних робіт у сільському господарстві, будівництві тощо.

Скорочується кількість вакансій в ІТ-сфері при одночасному стабільному збільшенні кількості резюме. Зменшення попиту на робочі місця може бути пов'язано з релокацією роботодавців за кордон (за результатами опитування, 42 % ІТ-компаній повністю або частково перемістились за кордон [36]).

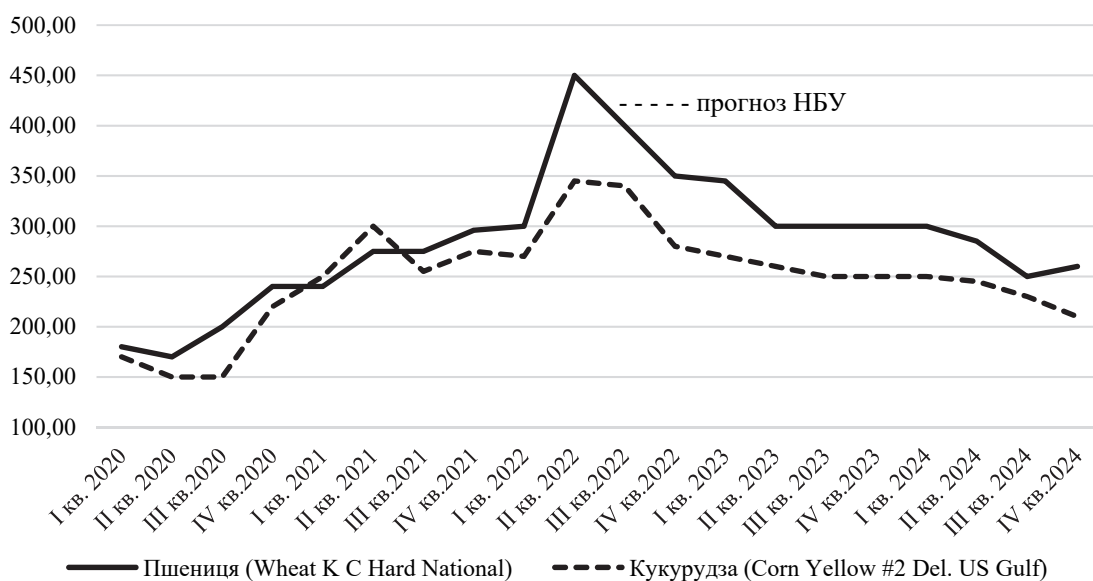
Подальше значне перевищення кількості резюме обсягу вакансій створює ризики ще більшого зменшення зарплат у приватному секторі.

Втрати робочої сили внаслідок міграції українського населення є одним з основних факторів, який визначатиме економічну політику в майбутньому. Наразі ситуація з майбутнім ринком праці виглядає досить тривожною з огляду на значну еміграцію дітей та підлітків.

Унаслідок міграції країну полишило приблизно 40 % дітей, 27 % з яких віком до 18 років та приблизно 30 % шкільного віку. І якщо вони не повернуться додому, Україну чекають негативні зміни в її інфраструктурі. Оскільки еміграція майже третини дітей шкільного віку може призвести до втрати цілого покоління та формування нової недо-завантаженої системи освіти.

Продовольча безпека. Україна відіграє важливу роль на світовому ринку продовольства, оскільки у мирний час країна експортувала більш ніж 15 % світової пропозиції кукурудзи та приблизно 10 % зерна і була в цих сегментах світового ринку одним з провідних експортерів. Однак російська агресія в Україні завдала потужного удару світовому продовольчому ринку. Через відмову більшості виробників співпрацювати з російськими компаніями, значно скоротився експорт зерна з України, що зумовило стрибок світових цін на зерно, а це, у свою чергу, спричинило зростання цін на м'ясні та інші продовольчі товари. Підвищення цін на енергетичні товари, передусім на газ, також стало фактором, який спричинює зростання цін на продовольство у світі. Це відбувається через зміну цін на добрива, які є важливою складовою собівартості сільськогосподарських продуктів та зерна.

За прогнозом НБУ, ціни на пшеницю і кукурудзу у 2022–2024 рр. коливатимуться (рис. 4) [37].

Рис. 4. Світові ціни на зернові культури

Джерело: [37].

Можна відзначити ще один фактор, який значно впливає на світові ціни на зернові й визначатиме в подальшому стан ринку продовольства. Він пов'язаний зі зміною культури споживання у Китаї – там зростає споживання протеїну, а саме яловичини, що обумовлює значний попит на м'ясо. Це, у свою чергу, збільшує потребу у зерні для харчування худоби. Загалом ці фактори призводять до зростання світових цін на продовольство – протягом останніх двох років вони зросли до 60 %. За висновками продовольчої та сільськогосподарської організації ООН *FAO*, за останні десятиріччя це найвищий рівень цін на продовольство у світі.

У поточному році врожай ранніх зернових (пшениці, ячменю) та ріпаку на 40 % менший, ніж у 2021 р., головним чином через зменшення площ збору. Врожайність зменшилася лише на 12 % порівняно з 2021 р. (рис. 5).

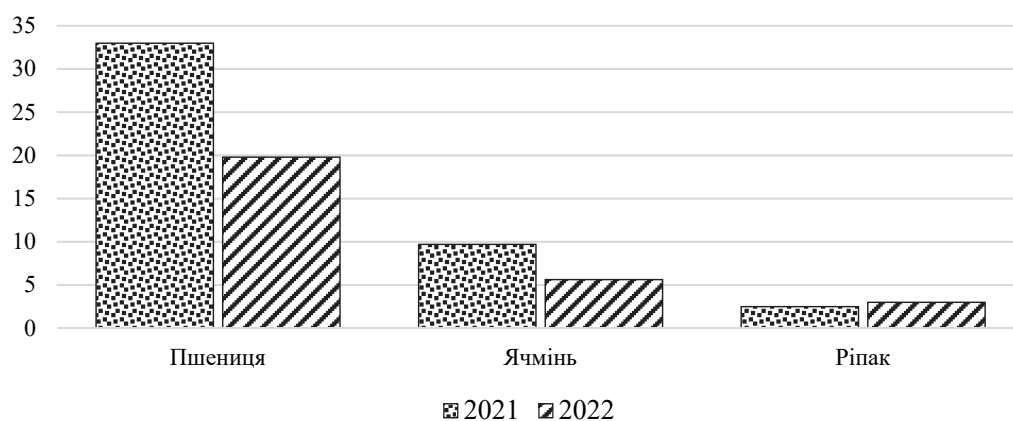

Рис. 5. Обсяги врожаю ранніх культур станом на 02.09.2022 р., млн т

Джерело: [38].

Унаслідок збору нового врожаю і відкриття морських портів у серпні 2022 р. на 22 % порівняно з липнем зросли обсяги перевезення збіжжя залізницею. Також відбулося деяке поживлення у харчовій промисловості – на тих заводах, що не зазнали окупації. Зокрема відновлюють виробництво вітчизняні виробники олії, виходять на довоєнний рівень вітчизняні комбікормові заводи, активізували діяльність виробники продукції тваринництва.

Однак унаслідок звуження внутрішнього попиту та значних накопичених запасів зростають ризики підвищення цін та скорочення виробництва борошна. Крім цього, вітчизняні агровиробники працюють у надскладних умовах і постали перед новими викликами. Зокрема, це низькі закупівельні ціни на агропродукцію, робота в окупації, розмінування полів, блокування податкових накладних, бронювання військово-возобов'язаних – працівників агросектора, підвищення цін на залізничні перевезення та проблеми з логістикою, автошляхами тощо. Також постала проблема відшкодування збитків тим аграріям, підприємства яких зруйновані чи пошкоджені внаслідок воєнних дій.

Попри такі складні умови, представники галузі забезпечують продукцією внутрішній ринок та готові експортувати її, сподіваючись на пролонгацію морського "зернового коридору", оскільки сухопутні шляхи для експорту є в рази дорожчими. При цьому, за очікуваннями аграріїв, Україна найближчим часом зможе наростити обсяг експорту сільськогосподарської продукції до 5.5–6 млн т, повернувшись до довоєнного рівня обсягів поставок [39].

Логістика. Нині у логістичній сфері також зростають ризики, пов'язані з: припиненням авіаційного руху, блокуванням морських портів, зупинкою залізничного сполучення на територіях активних бойових дій, перевантаженням автомобільних шляхів унаслідок переміщення населення на захід, "хаотичністю" розміщення блокпостів.

Блокування морських портів є особливо проблемним через відсутність реальної альтернативи морській логістиці. Внаслідок того, що європейські залізничні колії вужчі за українські, перевезення цим видом транспорту є достатньо проблематичним. Крім цього, на кордоні між Україною та ЄС замалі пропускні пункти, тому через них можна транспортувати лише невеликі обсяги зерна. Незважаючи на те, що деякі європейські країни і надали власні порти для морських перевезень зерна (країни Балтії, Польща та Румунія), загалом це проблему не вирішує.

Повертаючись до санкцій, навряд чи якась країна світу наважиться накласти ембарго на торгівлю російською пшеницею, оскільки світовий попит надзвичайно залежить від обсягів, які постачають Україна і росія. І якщо виключити із загального обсягу поставки росії, то заповнити цю прогалину просто фізично немає чим. На цьому етапі росія більше обмежена фінансовими інструментами, але також має і складнощі з логістикою. На думку експертів, Китай скористається цією ситуацією і закуповуватиме пшеницю в росії [40].

Війна зумовила серйозні виклики і для вітчизняного поштово-логістичного сектора. Загроза ракетних ударів та бойові дії обмежують діяльність логістичних компаній. Однак цей етап для галузі відкриває і нові можливості для розвитку, тому що воєнні умови обумовлюють покращання якості доставки як в Україні, так і за її межами [41].

Наприклад, міграція великої кількості українських біженців за кордон поставила перед представниками логістичної сфери серйозне завдання, зокрема, і для міжнародної групи поштово-логістичних компаній *Meest* [41]. З початку березня 2022 р. стабільно зростають на 30 % щомісяця обсяги відправлень з України до країн Європи та Північної Америки. Найпоширенішими напрямками є Польща, Німеччина та Чехія. Користується попитом і доставка в Україну, при цьому дещо змінилися товари, що доставляються – наразі з Європи через сервіс *myMeest* українці замовляють тактичні товари, фармацевтичну продукцію, товари тих брендів, які тимчасово не працюють в Україні [41].

Відновлено роботу з Україною найбільших світових маркет-плейсів та брендів одягу – *AliExpress, ANSWEAR, LPP, MODIVO, NOTINO*, для яких *Meest* є головним логістичним партнером у країні. Вони відновили продажі, а відповідно і запрацювала доставка через цього оператора в Україну [41].

Логістичні проблеми значною мірою створюють виклики для розвитку і зростання традиційних українських галузей, зокрема стримують металургію, хімічну промисловість.

Нині переважно внаслідок перебоїв у логістиці вітчизняні *металургійні* підприємства працюють з мінімальними потужностями, загалом займаючись ремонтом обладнання. А для вітчизняної *машинобудівної* галузі, навпаки, складаються сприятливі фактори, які надають поштовху для її розвитку: військові замовлення, оновлення вагонного парку Укрзалізниці, замовлення підприємств металургійного комплексу, формування сільськогосподарських автопарків, а також зростаючий попит на спецтранспорт ряду інших галузей.

Складною залишається ситуація у *хімічній промисловості* через високі ціни на газ, зниження попиту на добрива та знищення війною потужностей. Так, з початку серпня у хімічній промисловості та виробництві гумових і пластмасових виробів підприємства працюють з різним режимом завантаження. Зупинка виробництва основних вітчизняних хімічних підприємств відбулася внаслідок незначних обсягів товарних запасів на складах. У серпні ситуація дещо поліпшилася на тлі відновлення роботи Рівнеазоту (наразі працює лише один завод з виробництва добрив), однак попит на добрива нижчий на 30–40% від довоєнного рівня, а ціни зросли на 10–15 % [37].

З метою активізації *видобутку газу* в Україні триває буріння нових свердловин. Однак майже 50 % видобутку розташовано в Харківській області, тому нарощування обсягів стримується через активні бойові дії.

Відсутність сховищ для зберігання агропродукції особливо в західних регіонах, потреба відновлення зруйнованого майна та інфраструктури в деокупованих регіонах підтримують *будівництво*. Відновлення будівництва житлової нерухомості продовжує стримуватися низьким попитом на квартири, і забудовники переважно завершують об'єкти з високою стадією готовності. Натомість сектор підтримується численними ремонтами пошкодженого майна у деокупованих регіонах та зведенням тимчасового житла.

Завдяки відновленню роботи морських портів у серпні зросли вантажні перевезення *залізничним транспортом*. Крім цього, Укрзалізниця та країни ЄС активно співпрацюють для збільшення пропускної спроможності. Відкрито дві дільниці на кордоні з Румунією: Рахів – Берлебаш – держкордон та Тересва – держкордон. Відновлено сполучення між Україною та Молдовою на залізничній ділянці "Березине –

Басарабська" як альтернативний маршрут залізницею для сполучення Одеси та Дунайських портів – "Рені" та "Ізмаїл". Почав функціонувати новий логістичний хаб з широкими та вузькими коліями на залізничній станції Чоп для перевалки та постачання будь-якої сільськогосподарської продукції (кукурудзи, пшениці, ячменю, ріпаку, соняшнику) та продуктів переробки (висівок, борошна, соняшникової олії, соєвого та соняшникового шротів) [38]. Також з початку війни через постійну потребу майже у 10 разів зросла кількість візків для перестановки рухомого складу на Євроколію.

У складних умовах перед опалювальним сезоном працює *енергетика*. Станом на початок серпня знизилося виробництво електроенергії внаслідок того, що в Енергоатомі працювало 10 блоків із 15 наявних. Також після відключення та перезапуску енергоблоків ЗАЕС функціонувало лише 9 енергоблоків з 15 наявних. Скоротилося виробництво гідроелектроенергії внаслідок мілководдя. Попри це зростають надходження від експорту електроенергії. Зокрема збільшуються надходження Укренерго від продажу міждержавного перетину для експорту електроенергії до Румунії та Словаччини (з 30 червня до 31 серпня вони становили близько 2.94 млрд грн). Також триває робота над розширенням експортної спроможності. Так, український та польський оператори відновлюють ще одну міждержавну лінію електропередачі для збільшення можливостей експорту електроенергії до Польщі (з 215 до 1000 МВт). За перші два тижні вересня експорт електроенергії з України до європейських країн сягнув 131 млн дол. США, що за обсягами менше за традиційно великі обсяги експорту сільгосппродукції [37].

Ціни. Нині прискорення темпів інфляції в Україні обумовлено воєнно-економічними чинниками. Внаслідок війни відбулося руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, скорочення пропозиції, пошкодження логістичних мереж, нерівномірний попит і пропозиція товарів за регіонами, збільшення виробничих витрат, у тому числі через зміни курсу національної валюти, значна вимушена міграція всередині країни.

Обмінний курс національної валюти спричинив зростання інфляції, передусім через збільшення вартості імпортованих товарів та складників. Зростання витрат на виробництво і доставку харчової продукції (більшість товарів обробної промисловості) зумовило їх подорожчання. Пришвидшення інфляції спричинила також обмежена пропозиція (круп, м'ясних продуктів тощо).

Індекс цін виробників промислової продукції (ІЦВПП) станом на лютий 2022 р. становив 61 % (рис. 6). Це остання дата, на яку надає дані Держстат*. Для продовження ряду використано поліноміальний тренд ($R^2 = 95\%$), який показує, що за серпень ІЦВПП мав досягнути 96 %.

---

* У період дії воєнного стану, а також протягом трьох місяців після його завершення органи державної статистики призупиняють оприлюднення індексу цін виробників.

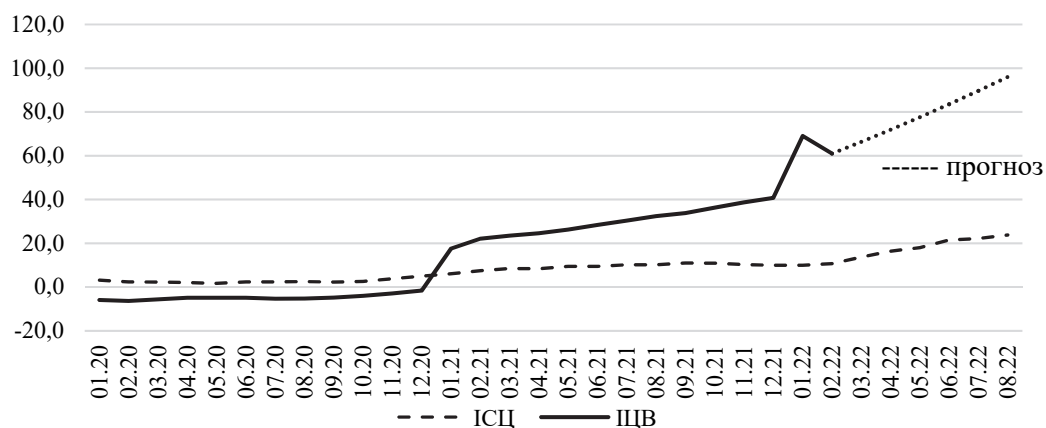

Рис. 6. Інфляція в Україні, %

Джерело: Держстат [42], прогноз авторів.

Таким чином, виробничі витрати і в подальшому суттєво впливатимуть на прискорення споживчої інфляції. Продовження скорочення цін на паливо внаслідок насичення ринку, подешевшання нафти та нормалізація логістики може дещо сповільнити темпи інфляційної динаміки.

Ризики посилення інфляційних процесів залишаються значними через високу невизначеність із тривалістю війни і пов'язане з цим погіршення інфляційних очікувань.

Бюджет. За даними НБУ, з початку 2022 р. від'ємне сальдо залишається безпрецедентно великим – за вісім місяців понад 416 млрд грн. Хоча після тривалого збільшення, у липні-серпні 2022 р. дефіцит бюджету скоротився навіть без урахування грантів (рис. 7). Дефіцит скорочено завдяки збільшенню податкових надходжень, у т. ч. і внаслідок повернення оподаткування імпорту товарів. Також саме в цей період відбулося надходження грантових коштів (понад 5.7 млрд дол. США). Отже, дефіцит, як і раніше, покривався міжнародним та монетарним фінансуванням [37].

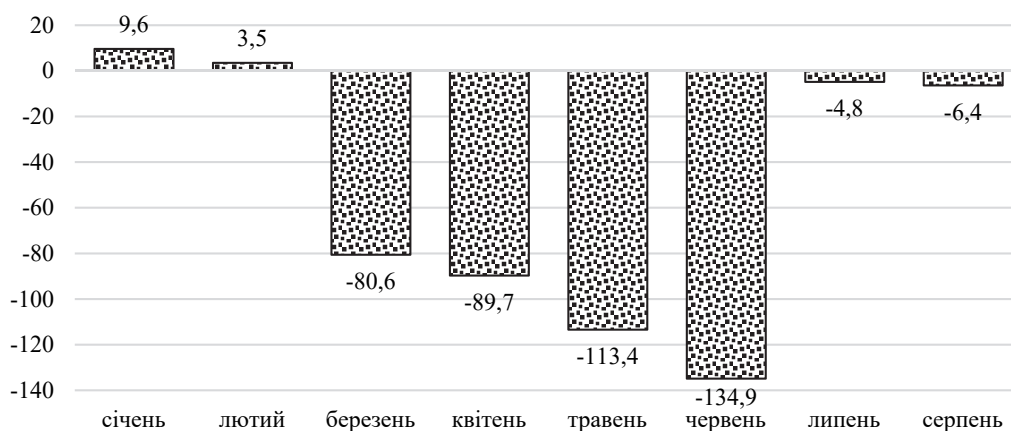

Рис. 7. Дефіцит бюджету (загальний фонд), млрд грн рік

Джерело: [43].

Зростання видатків у серпні суттєво прискорилося, що може бути пов'язане з ймовірним збільшенням і надолуженням витрат на забезпечення обороноздатності та соціальні програми. Ключовими напрямками залишаються видатки на безпеку та обороноздатність, соціальну підтримку населення й охорону здоров'я [43].

Так, за січень-серпень 2022 р. розпис видатків виконано на 81.7 %. Фінансування видаткової частини відбувалося без масових затримок виплат бюджетникам. Основною статтею видатків залишаються виплати військовослужбовцям, причому у серпні погашено липневу заборгованість за цими виплатами [43].

Таким чином, можна виділити такі ризики в бюджетній сфері:

- подальше зростання потреби у державних видатках (зокрема, внаслідок збільшення кількості безробітних чи внутрішньо переміщених осіб);
- залежність уряду від підтримки західних партнерів залишається дуже високою (у серпні податкові надходження не перевищили зовнішню фінансову допомогу) і нижче за необхідне надходження фінансової допомоги від іноземних партнерів;
- капітальні видатки – у третій черзі фінансування органами казначейства, а відтак, вони залишаються суттєво меншими за довоєнні. Однак наприкінці серпня Уряд вчергове дещо розширив перелік пріоритетних видатків на соціальну сферу, освіту та медицину;
- Національний банк планує на II півріччя 2022 р. емісію національної валюти в обсягу 180 млрд грн, по 30 млрд грн на місяць до кінця року.

Крім цього, слід відмітити різновекторність податкової політики. Так, при одночасному обговоренні ідей радикального скорочення податкового навантаження, у т.ч. на працю, зі зниженням ставок ключових податків до 10 %, запроваджуються нові та відновлюються раніше скасовані податки (потенційне відновлення акцизу з пального, підготовка до другого читання законопроєкту № 7683 щодо оподаткування операцій з об'єктами нерухомого майна, який передбачає підвищення податкового навантаження з певних видів операцій).

Бізнес. Функціонування бізнесу нині також є проблематичним з точки зору виробництва продукції та попиту на неї. Незважаючи на стабілізацію фінансового становища бізнесу, зростання виробничих витрат перешкоджає його стабільному функціонуванню. Внаслідок скорочення людських та матеріальних ресурсів звузилася можливість створення продукції та послуг. З іншого боку, значно зменшився попит через відтік населення з окупованих регіонів, районів проведення бойових дій та прилеглих до них територій. На територіях, де ідуть бої та в окупованих регіонах фізично неможливо вести бізнес. Наприклад, це актуально для металургійного комплексу (Маріуполь), організації посівної на частині українських територій тощо. Зберігаються труднощі з логістикою, що унеможлиблює збут продукції на експорт.

Останніми місяцями суттєво зросли втрати малого та середнього бізнесу внаслідок війни. Так, 27 % опитаних Європейською Бізнес Асоціацією підприємців оцінюють такі втрати в суму до 10 тис. дол. США, 28 % – у діапазоні 10–50 тис. дол. США, ще 13 % – у розмірі 50–100 тис. дол. США, а 20 % – більше 100 тис. дол. США, що в півтори рази більше, ніж у травні. Про відсутність втрат повідомляють тільки 5 % підприємців [44].

Позитивним моментом є збільшення відсотка відповідей щодо роботи в повному обсягу та скорочення тих, хто наразі зовсім не працює (рис. 8).

Рис. 8. Робота компаній, % відповідей

Джерело: [44].

Зовнішньоекономічна позиція України. За даними НБУ, станом на 1 серпня 2022 р. обсяг міжнародних резервів становив 22.4 млрд дол. США, що забезпечує фінансування імпорту поточного періоду протягом 3.2 місяця. За серпень 2022 р. ще посилилася економічна безпека в цьому аспекті, оскільки валові міжнародні резерви вже збільшилися до 25.4 млрд дол. США, що забезпечує фінансування чотирьох місяців майбутнього імпорту. Вагомим джерелом поповнення міжнародних резервів є міжнародна фінансова підтримка, зокрема завдяки гранту від США на суму 3 млрд дол. США. Станом на 06.09.2022 обсяги міжнародної фінансової підтримки перевищили 17 млрд дол. США.

Стосовно платіжного балансу можна зазначити, що у липні 2022 р. його зведено з дефіцитом у сумі 299 млн дол. США (за цей період 2021 р. профіцит становив 484 млн дол. США).

Як видно з представлених даних платіжного балансу (таблиця), профіцит поточного рахунку становив 1.3 млрд дол. США (у липні 2021 р. дефіцит становив 583 млн дол. США). Це стало наслідком збільшення вторинних доходів (завдяки отриманню міжнародних грантів) та позитивного сальдо первинних доходів (через скорочення виплат

за інвестиційними доходами). При цьому значно збільшився дефіцит торгівлі товарами та послугами, у тому числі за рахунок значних витрат громадян за кордоном, які виїхали з України.

Таблиця

Платіжний баланс України, липень 2021–2022 рр.

Стаття платіжного балансу	2021		2022	
	липень	січень–липень	липень	січень–липень
A. Рахунок поточних операцій	-583	-750	1 285	4 440
Баланс товарів та послуг	-529	-728	-3 214	-10 040
Баланс товарів	-786	-2 842	-2 036	-6 274
Експорт товарів	5 185	32 627	2 725	23 558
Імпорт товарів	5 971	35 469	4 761	29 832
Баланс послуг	257	2 114	-1 178	-3 766
Експорт послуг	1 593	9 745	1 218	9 256
Імпорт послуг	1 336	7 631	2 396	13 022
Баланс первинних доходів	-462	-2 620	951	4 494
Баланс вторинних доходів	408	2 598	3 548	9 986
B. Рахунок операцій з капіталом	2	15	9	17
Чисте кредитування (+)/ чисте запозичення (-)	-581	-735	1 294	4 457
C. Фінансовий рахунок	-1 065	-1 526	1 593	12 854
Прямі інвестиції (сальдо)	-811	-3 521	-222	-242
Портфельні інвестиції (сальдо)	-629	-3 107	-30	1 228
Похідні фінансові інструменти (сальдо)	0	0	0	47
Інші інвестиції (сальдо)	632	6 096	2 242	12 660
Помилки та упушення	257	994	397	839
D. Зведений баланс (= A + B - C)	484	791	-299	-8 397

Джерело: [45].

Збільшення від’ємного сальдо рахунку поточних операцій пов’язано зі зменшенням експорту товарів: зменшився на 47.4 % (у червні – на 39.7 %) та меншими темпами скорочення їх імпорту – на 20.3 % (у червні – на 8.5 %). Обсяги експорту товарів становили 2.7 млрд дол. США. Досить значне скорочення експорту (на 75.9 %) відбулося за поставками чорних та кольорових металів. При цьому скорочувалися експортні поставки за всіма іншими основними товарними групами, зокрема:

- на 66.2 % – мінеральні продукти (у т. ч. руди);
- на 14.3 % – продовольчі товари;
- на 42.3 % – зернові;
- на 53.7 % – продукція хімічної промисловості;
- на 45.2 % – продукція машинобудування;
- на 26.7 % – деревина та вироби з неї;
- на 54.6 % – промислові вироби.

Обсяги імпорту товарів становили 4.8 млрд дол. США. Відбулося скорочення як енергетичного (на 0.6 %), так і неенергетичного імпорту на 25.2 %, зокрема скоротилися поставки:

- на 41.5 % – продукції машинобудування;
- на 27 % – продукції хімічної промисловості;

- на 36.7 % – чорних та кольорових металів;
- на 25.9 % – промислових виробів;
- на 13.2 % – продовольчої продукції;
- на 35.8 % – деревини та виробів з неї.

Дефіцит торгівлі послугами склав 1.2 млрд дол. США (у липні 2021 р. профіцит становив 257 млн дол. США), завдяки скороченню експорту послуг (на 23.5 %) та значного зростання їх імпорту (в 1.8 раза), який збільшився за рахунок витрат осіб, які виїхали за кордон через війну, і короткострокових мігрантів – у 3.3 раза. Натомість імпорт усіх інших послуг скоротився на 44.7 %. Основним чинником скорочення експорту послуг стало зменшення на 42.1 % транспортних послуг (переважно через суттєве падіння експорту послуг повітряного, морського та залізничного транспорту). Також відбулося скорочення експорту всіх інших послуг – на 17 %, у т. ч. й експорту комп'ютерних послуг – на 5.6 %.

У підсумку стан зовнішньої торгівлі в умовах воєнного стану засвідчує появу таких тенденцій:

- зовнішній товарообіг України у I півріччі 2022 р. зменшився на 21.3 %, при цьому темпи скорочення експорту товарів (24 %) перевищували темпи зменшення імпорту (19.1 %), що призвело до нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі (у 2 рази порівняно з I півр. 2021 р.) [45];

- вищі темпи скорочення фізичних обсягів торгівлі (на 36 %) свідчать про зростання світових цін на провідні товари українського експорту;
- зростання імпортих поставок паливно-енергетичних товарів (на 25 %);

- країни ЄС складають провідну частку (52 %) у зовнішньому товарообігу України;

- поставки українського експорту значно ускладнені блокуванням рф морських портів та обмеженими можливостями сухопутних шляхів;

- війна в Україні зумовлює ризики глобальної кризи продовольства та збільшення світових цін на зернові порівняно з попередніми роками.

Результати аналізу функціонування української економіки під час війни свідчать, що в умовах воєнних дій, за масових бомбардувань Україна продовжує перегруповуватися, налаштовуючи життя та оборону. Так, продовжується безперебійна робота енергетичних та комунальних підприємств, транспорту та зв'язку. Урядом вжито ряд заходів для підтримання економіки. Зокрема, знижено податки, надано фінансову підтримку вимушеним переселенцям, підприємствам та їх працівникам, скасовано деякі бюрократичні перешкоди для бізнесу та оперативно організовано допомогу з переїздом у безпечніші регіони. Створено різні фонди: відновлення зруйнованого майна та інфраструктури; відновлення та трансформації економіки; підтримки армії; обслуговування та погашення держборгу; підтримки постраждалого бізнесу, кошти з яких спрямовуватимуться на відновлення України.

Наразі ключові завдання для економічної безпеки полягають у *забезпеченні стійкості воєнної економіки*. Це передбачає наявність якісної логістики, кадрового забезпечення, стабільної роботи фінансової системи, формування. Стійкість економіки – це не лише фізичний захист територій, а й кадрове забезпечення, якісна логістика постачання та збуту, формування ефективного менеджменту в нових умовах, забезпечення безперервності експортних поставок некритичних товарів.

Сьогодні вкрай важливим є оперативне виявлення ризиків для такої стійкості та підтримка її резервів. Бізнес та громадянське суспільство згуртовані у протидії агресії.

Ключовими проблемами, які постають для економіки в умовах війни, є:

- фізичне знищення інфраструктури та активів підприємств;
- криза на ринку праці;
- суттєва зміна структури попиту та пропозиції;
- втрата ринків збуту;
- порушення економічних зв'язків, логістичні проблеми та розрив ланцюгів створення доданої вартості.

За прогнозом Міністерства економіки України, у 2022 р. ВВП може скоротитися на 35–40 % [46]. Таким чином, найближчими роками держава буде дотаційною і на певний період часу вона стане головним інвестором. З огляду на те, які пріоритети ставитиме держава, буде залежати тривалість виходу з кризи.

В умовах обмеженості фінансових і трудових ресурсів, а також нових геополітичних реалій створюються можливості якісного оновлення промисловості та зрушень в економіці України на технологічно новій платформі. Це вимагає оперативної реакції з боку держави на виклики, зумовлені війною, а також формування стратегічного бачення майбутнього відродження промислового потенціалу.

У стратегічному аспекті пріоритетами мають стати нові інноваційні виробництва, що вимагає необхідного інвестування. Однак зацікавленість іноземних інвесторів за цих умов можлива лише за стабільної внутрішньополітичної ситуації, реального реформування країни, переформатування промисловості в євроінтеграційному напрямі та надання Україні гарантій безпеки.

Війна РФ з Україною продемонструвала широку потребу у сучасному озброєнні, що ґрунтується на характеристиках легкості й надійності у використанні, низькій вартості й ефективності експлуатації. Ці відмінні риси і раніше були конкурентними перевагами продукції вітчизняного військово-промислового комплексу (ВПК). Зосереджуючись саме на розвитку і вдосконаленні цих характеристик, Україна зможе зайняти свою нішу на світовому ринку такого виду озброєння і військової техніки та закріпити її за собою.

Фінансове забезпечення подальшого розвитку вітчизняного ВПК після закінчення війни покладатиметься на державу у вигляді замовлень на закупівлю нової оборонно-військової техніки, а також ремонту і модернізації наявної.

Фінансова підтримка ефективного розвитку ВПК можлива шляхом формування так званої двоконтурної грошової системи, яка передбачає цілеспрямоване фінансування галузі без взаємодії зі споживчими ринками. Це можливо завдяки створенню спеціальних рахунків оборонних "цифрових" коштів, які використовуватимуться лише у сфері ВПКІВ. Такий захід унеможливить підвищення споживчих цін унаслідок зростання оборонних видатків.

Після закінчення бойових дій необхідно забезпечити стабільний розвиток економіки та стабілізації фінансової системи, що вимагає відновлення доступного банківського кредитування. Ці завдання, як і в більшості розвинених країн, мають бути покладені на Національний банк України.

Забезпечення НБУ курсової стабільності під час війни мало вимушений характер, що дало змогу унеможливити панічні настрої на валютному ринку та гіперінфляцію. Надалі регулятор повернеться до ринкового курсоутворення і в умовах розширення дефіциту зовнішньої торгівлі внаслідок падіння експорту та скорочення ВВП важливо вчасно почати обмежувати імпорт з метою збереження власного виробника і робочих місць.

Через часткове руйнування провідних вітчизняних промислових секторів агропромисловий комплекс України може стати основним драйвером розвитку економіки та зайнятості. В цьому аспекті важливо створити стимули для розвитку як малого фермерства, так і великих агровиробників.

В експорті основних товарів необхідно максимально відновити його обсяги на фоні високих світових цін на руду, метал і зерно (у сховищах залишається майже 25 млн т пшениці та кукурудзи, що у кілька разів перевищує внутрішні потреби). Слід максимально розширити можливості для експорту залізницею у напрямку найближчих портів Польщі та Румунії, створювати так звані сухі порти, а також перевалку у неглибоководних українських портах Дунаю.

У цій ситуації потребують підтримки *виробники харчової продукції*, які можуть продовжувати роботу. Державі необхідно і надалі закуповувати продукти харчування для підтримки населення найбільш постраждалих регіонів, а також з метою формування запасів продовольства на випадок відновлення активних бойових дій. З метою підтримки споживчого попиту слід розглянути запровадження регулярних виплат для безробітних громадян, що залишилися в Україні. Програма адресної допомоги більш ефективна, ніж централізоване роздавання наборів продуктів у регіонах, де можлива торгівля. Це забезпечить

підтримку конкуренції, використання ефективних логістичних мереж рітейлерів замість створення державою нових, уможливить заробіток невеликих локальних виробників (важливою складовою економіки районних та обласних центрів аграрного спрямування є ринки), а також сприятиме скороченню ризиків неконтрольованої інфляції та надмірної бюрократизованості процесів і корупції.

Дієвим заходом збереження стратегічних виробництв є *держзамовлення*. Найближчим часом саме держава буде головним інвестором, тому слід вчасно переглянути принципи державного замовлення, спрямувавши його у відповідні галузі (машинобудування, легка промисловість), де наразі практично відсутній внутрішній попит і є проблеми з поставками на експорт.

Після стабілізації ситуації в окремих регіонах і за скорочення ризиків відновлення/поширення бойових дій з метою зменшення безробіття та поновлення фахівців необхідно запроваджувати масові програми працевлаштування для громадян, які втратили роботу і не змогли знайти іншу. Зволікання з їх впровадженням може призвести до поширення таких вкрай негативних соціальних наслідків, як нелегальна міграція, зростання злочинності, тотальна депопуляція міст, що найбільше постраждали через війну.

Висновки. З кінця лютого 2022 р. почався новий етап розгортання військової агресії росії проти України, що завдало масштабних руйнувань не лише військовим об'єктам, а й транспортній, енергетичній та виробничій інфраструктурі, призвело до масової евакуації та міграції населення за кордон. Унаслідок цього на сьогодні для вітчизняної економіки склалися безпрецедентні виклики. Тимчасова зупинка деяких компаній зумовлена безпосередньою військовою загрозою, інші – припинили діяльність через блокування доступу до ринків збуту чи сировини. Все це стало підставами для кардинальної зміни як системи міжгалузевих зв'язків, так і загалом структури економіки.

Кількість економічно активного населення, залученого до створення доданої вартості, різко зменшується. Споживчий попит залишається пригніченим через збільшення рівня безробіття, скорочення реальної заробітної плати та зовнішньої міграції громадян України внаслідок безпекових ризиків.

Чинниками, що зумовлюють ризики у сфері вітчизняного виробництва і постачання продовольства, є втрата контролю над частиною територій, обстріли, навмисні підпали полів російськими окупантами, замінування полів, низькі закупівельні ціни на агропродукцію, робота в окупації, блокування податкових накладних, бронювання військовозобов'язаних – працівників агросектора, підвищення цін на залізничні перевезення та проблеми з логістикою.

Логістичними ризиками є морська блокада, зупинення залізничного руху на території ведення бойових дій, припинення авіаційного руху, перевантаження автомобільних шляхів біженцями, хаотичність блокування.

Значні виклики постали у промисловому комплексі – проблеми з логістикою, ланцюгами постачання сировини, масштабні руйнування виробничих комплексів. Складна ситуація у хімічній промисловості спричинена високими цінами на газ, зниженням попиту на добрива та знищенням потужностей.

Інфляційними чинниками сьогодні є порушення ланцюгів постачання, руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, скорочення пропозиції, збільшення виробничих витрат, у т. ч. внаслідок корекції курсу гривні, значна вимушена міграція всередині країни.

Серед ризиків у бюджетній сфері виокремлено: зростання потреби у державних видатках, значна залежність держави від фінансової допомоги Заходу, суттєве скорочення капітальних видатків, грошова емісія Нацбанку, різновекторність податкової політики.

Через значне погіршення логістичного сполучення й скорочення виробничої активності на фоні певного відновлення споживчого попиту спостерігається збільшення дефіциту торговельного балансу. Зазначена динаміка визначається скороченням імпорту меншими темпами, ніж експорту.

Масштаб цих викликів певною мірою створює поле для "перформатування" промисловості України. Пріоритетами має бути створення нових сучасних виробництв з максимальним використанням сучасних технологій, розвиток вітчизняного ВПК, відновлення кредитування економіки, підтримка АПК і експортерів, а в подальшому обмеження імпорту та розвиток вітчизняного виробництва.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошкін В. Сутність соціально-економічної безпеки регіонів та її зв'язок з національною безпекою держави. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 3 (27). С. 17- 23.
2. Бесчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи. *Економіка та держава*. 2009. № 5. С. 67-69. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2009/21.pdf
3. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Наєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія; за заг. ред. З. С. Варналія. Київ: Знання України, 2011. 299 с.
4. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ, 2008. 48 с.
5. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. *Стратегія нац. безпеки України в контексті досвіду світової спільноти*. Київ: Сатсанга, 2001. 224 с.
6. Похилюк В. Економічна безпека країни в епоху глобалізації. *Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2009. № 5. С.18-25. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/513/1/r_pohiljuk2.pdf

7. Похилиук В. В. Амбівалентність економічних відносин і економічна безпека. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: Економічні науки. 2011. № 6 (51). Ч. 2. С. 15-19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_6\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_6(2)_3)
8. Грінченко А. Ю. Удосконалення механізмів реалізації економічної безпеки держави: проблеми, тенденції та перспективи розвитку в умовах соціальних трансформацій. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2020. 494 с.
9. Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: монографія. Донецьк: КІНД ІЕПНАНУ, 2006. 408 с.
10. Горбулін В., Даник Ю. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії. *Вісник НАН України*. 2020. № 5. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?>
11. Денисов О. Є. Забезпечення економічної безпеки галузі в умовах глобалізації: монографія. Київ: ДКС центр, 2019. 419 с.
12. Базилуок Я. Б., Давиденко С. В., Венцковський Д. Ю. та ін. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 84 с.
13. Грибінченко (Гапєєва) О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: монографія. Київ, 2020. 434 с.
14. *Токарський Т. Б. Соціальна політика України в контексті Євроінтеграції: монографія. Київ: АртЕк, 2018. 369 с.*
15. Єрмолаєв А. Україна-2022: економічна політика в умовах війни з Росією. URL: <https://sg-sofia.com.ua/ukraine-2022-ekonom-politika-v-uslov-voine-s-russia-ua>
16. Nавлик P. Economic Consequences of the Ukraine Conflict. URL: <https://wiiw.ac.at/economic-consequences-of-the-ukraine-conflict-dlp-3427.pdf>
17. Selfin Y., Tatarkov D., Stelmach M. Russia and Ukraine conflict: Economic implications. March 2022. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/03/russia-ukraine-conflict-yael-selfin-piece.pdf>
18. Bachmann R., Baqaee D., Bayer C., Kuhn M., Löschel A., Moll B., Peichl A., Pittel K., Schularick M. What if Germany is cut off from Russian energy, VoxEU.org, 25 March 2022. URL: <https://new.cepr.org/voxeu/columns/what-if-germany-cut-russian-energy>
19. Chepeliev M., Hertel T., D. van der Mensbrugghe. Cutting Russia's fossil fuel exports: Short-term pain for long-term gain, VoxEU.org, 9 March. 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/twec.13301>
20. Berner R., Cecchetti S., Schoenholtz K. Russian sanctions: Some questions and answers, VoxEU.org, 21 March, 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/russian-sanctions-some-questions-and-answers>
21. Anayi L., Bloom N., Bunn P., Mizen P., Thwaites G., Yotzov I. The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. 16 Apr 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty>
22. War in Ukraine: Many (big) losers, few (real) winners. URL: <https://www.coface.com/News-Publications/Publications/War-in-Ukraine-Many-big-losers-few-real-winners>
23. Economic consequences of the Russia-Ukraine conflict: Stagflation ahead. URL: <https://www.coface.com/News-Publications/News/Economic-consequences-of-the-Russia-Ukraine-conflict-Stagflation-ahead>
24. The impact of the war on Europe's economic recovery: New report. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2022-268-new-report-the-impact-of-the-war-on-europe-s-economic-recovery>
25. The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russian-invasion-into-ukraine>
26. These 3 charts show the impact of war in Ukraine on global trade. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/ukraine-war-global-trade-risk>
27. This is how the war in Ukraine could affect Europe's clean energy transition. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/ukraine-war-europe-renewable-energy-transition>

28. Ukraine war highlights urgent need for worldwide humanitarian support. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/ukraine-war-highlights-urgent-need-for-worldwide-humanitarian-support>
29. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
30. З України від початку війни виїхали понад 7,7 мільйона людей – дані МВС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3510895-z-ukraini-vid-pocatku-vijni-viihali-ponad-77-miljona-ludej-dani-mvs.html>
31. Over 9 million border crossings registered from Ukraine – UN agency. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13>
32. Situation Ukraine Refugee Situation. URL: <https://www.unhcr.org>
33. Макроекономічна ситуація в умовах війни: які перспективи? Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. URL: <https://case-ukraine.com.ua/publications/makroekonomichna-sytuatsiya-v-umovah-vijny-yaki-perspektyvu>
34. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022р.). URL: <https://www.razumkov.org.ua>
35. Мільйони безробітних: скільки людей в Україні втратили роботу під час війни. URL: <https://focus.ua/uk/economics/521630-milliony-bezrobotnyh-skolko-lyudey-v-ukraine-poteryali-rabotu-vo-vremya-voyny>
36. Понад половини українських ІТ-компаній не проводила релокацію бізнесу. URL: <https://speka.media/bilse-polovini-ukrayinskix-it-kompanii-ne-provodili-relokaciyu-biznesu-vmw0dp>
37. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-veresen-2022-roku>
38. Міністерство агрополітики України. URL: <https://minagro.gov.ua>
39. Обговорення Мінагрополітики з аграріями: стан та нагальні проблеми галузі. URL: <https://minagro.gov.ua/news/minagropolitiki-obgovorilo-z-agrariyami-stan-galuzi-ta-nagalni-problemi-galuzi>
40. І зараз, і по завершенню війни однією з найбільших проблем аграріїв та трейдерів є логістика. URL: <https://latifundist.com/novosti/58494-i-zaraz-i-po-zavershennyu-vijni-odniyeu-z-najbilshih-problem-agrariyiv-ta-trejderiv-ye-logistika--analitik>
41. Кісіль Р. Як війна в Україні змінює світову логістику. Основні тренди логістичного ринку, спричинені війною в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/24/688538>
42. Індeksi споживчих цін та Індeksi цін виробників промислової продукції. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
43. Бюджетний барометр – серпень 2022. URL: <https://voxukraine.org/byudzhetniy-barometr-serpen-2022>
44. Кожен п'ятий МСБ повідомляє про втрати від війни більше 100 тис. дол. США. URL: <https://eba.com.ua/kozhen-p-yatyj-msb-povidomlyaye-pro-vtraty-vid-vijny-bilshe-100-tys-dolariv>
45. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
46. Мінекономіки прогнозує ще більше падіння ВВП за підсумками 2022, ніж Нацбанк. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/19/690625>

REFERENCES

1. Antoshkin, V. (2014). Sutnist' social'no-ekonomichnoi' bezpeky regioniv ta i'i' zv'jazok z nacional'noju bezpekoju derzhavy [The essence of socio-economic security of regions and its connection with the national security of the state]. *Visnyk Berdjans'kogo universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdiansk University of Management and Business*, 3 (27), 17-23 [in Ukrainian].

2. Beschastnyj, A. V. (2009). Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny u konteksti svitovoi' ekonomichnoi' kryzy [Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny u konteksti svitovoi' ekonomichnoi' kryzy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 5, 67-69. http://www.economy.in.ua/pdf/5_2009/21.pdf [in Ukrainian].
3. Varnalij, Z. S., Burkal'ceva, D. D., & Najenko, O. S. (2011). *Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny: problemy ta priorytety zmichennja [Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening]*. Z. S. Varnalij (Ed.). Kyi'v: Znannja Ukrai'ny [in Ukrainian].
4. Vlasjuk, O. S. (2008). Teorija i praktyka ekonomichnoi' bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [Theory and practice of economic security in the system of economic science]. Kyi'v [in Ukrainian].
5. Zhalilo, Ja. (2001). Strategija zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny. Priorytety ta problemy implementacii' [Strategy for ensuring economic security of Ukraine. Implementation priorities and challenges. *Strategy of the National security of Ukraine in the context of the experience of the world community*]. Kyi'v: Satsanga [in Ukrainian].
6. Pohyljuk, V. (2009). Ekonomichna bezpeka krai'ny v epohu globalizacii' [Economic security of the country in the era of globalization]. *Visnyk Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 5, 18-25. http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/513/1/r_pohiljuk2.pdf
7. Pohyljuk, V. V. (2011). Ambivalentnist' ekonomichnyh vidnosyn i ekonomichna bezpeka [Ambivalence of economic relations and economic security]. *Naukovyj visnyk Poltavs'kogo universytetu ekonomiky i torgivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 6 (51). Part 2, (pp.15-19). [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_6\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_6(2)_3) [in Ukrainian].
8. Grinenko, A. Ju. (2020). Udoskonalennja mehanizmv realizacii' ekonomichnoi' bezpeky derzhavy: problemy, tendencii' ta perspektyvy rozvytku v umovah social'nyh transformacij [Improvement of the mechanisms of implementation of economic security of the state: problems, trends and prospects of development in the conditions of social transformations]. Korsun'-Shevchenkivs'kyj: FOP Majdachenko I. S. [in Ukrainian].
9. Novikova, O. F., & Pokotylenko, R. V. (2006). *Ekonomichna bezpeka: konceptual'ne vyznachennja ta mehanizm zabezpechennja [Economic security: conceptual definition and mechanism of provision]*. Donec'k: KIND IEPNANU [in Ukrainian].
10. Gorbulin, V., & Danyk, Ju. (2020). Nacional'na bezpeka Ukrai'ny: fokus priorytetiv v umovah pandemii' [National security of Ukraine: focus of priorities in the conditions of the pandemic]. *Visnyk NAN Ukrai'ny – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?> [in Ukrainian].
11. Denysov, O. Je. (2019). *Zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky galuzi v umovah globalizacii' [Ensuring the economic security of the industry in the conditions of globalization]*. Kyi'v: DKS centr [in Ukrainian].
12. Bazyljuk, Ja. B., Davydenko, S. V., Venckovs'kyj, D. Ju. et al. (2017). Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny v umovah gibrydnoi' agresii' [Economic security of Ukraine in conditions of hybrid aggression: *analit. dop.*]. Kyi'v: NISD [in Ukrainian].
13. Grybinenko (Gapjejeva), O. M. (2020). *Mizhnarodna ekonomichna bezpeka v konteksti stalogo rozvytku [International economic security in the context of sustainable development]*. Kyi'v [in Ukrainian].
14. Tokars'kyj, T. B. (2018). *Social'na polityka Ukrai'ny v konteksti Jevrointegracii' [Social policy of Ukraine in the context of European integration]*. Kyi'v: ArtEk [in Ukrainian].
15. Jermolajev, A. (2022). Ukrai'na-2022: ekonomichna polityka v umovah vijny z Rosijeju [Ukraine-2022: economic policy in the conditions of war with Russia]. <https://sg-sofia.com.ua/ukraine-2022-ekonom-politika-v-uslov-voine-s-russia-ua> [in Ukrainian].
16. Havlik, P. Economic Consequences of the Ukraine Conflict. *wiiw.ac.at*. <https://wiiw.ac.at/economic-consequences-of-the-ukraine-conflict-dlp-3427.pdf> [in English].

17. Selfin, Y., Tatarikov, D., & Stelmach, M. (2022). Russia and Ukraine conflict: Economic implications. March. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/03/russia-ukraine-conflict-yael-selfin-piece.pdf> [in English].
18. Bachmann, R., Baqaee, D., Bayer, C. et al. (2022). What if Germany is cut off from Russian energy, VoxEU.org, 25 March. <https://new.cepr.org/voxeu/columns/what-if-germany-cut-russian-energy> [in English].
19. Chepeliev, M., Hertel, T., & D. van der Mensbrugghe (2022). Cutting Russia's fossil fuel exports: Short-term pain for long-term gain, VoxEU.org, 9 March. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/twec.13301> [in English].
20. Berner, R., Cecchetti, S., & Schoenholtz, K. (2022). Russian sanctions: Some questions and answers, VoxEU.org, 21 March. <https://cepr.org/voxeu/columns/russian-sanctions-some-questions-and-answers> [in English].
21. Anayi, L., Bloom, N., Bunn, P., Mizen, P., Thwaites, G., & Yotzov, I. (2022). The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. 16 Apr. <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty> [in English].
22. War in Ukraine: Many (big) losers, few (real) winners (2022). <https://www.coface.com/News-Publications/Publications/War-in-Ukraine-Many-big-losers-few-real-winners> [in English].
23. Economic consequences of the Russia-Ukraine conflict: Stagflation ahead (2022). <https://www.coface.com/News-Publications/News/Economic-consequences-of-the-Russia-Ukraine-conflict-Stagflation-ahead> [in English].
24. The impact of the war on Europe's economic recovery: New report (2022). <https://www.eib.org/en/press/all/2022-268-new-report-the-impact-of-the-war-on-europe-s-economic-recovery> [in English].
25. The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching (2022). <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russian-invasion-into-ukraine> [in English].
26. These 3 charts show the impact of war in Ukraine on global trade (2022). <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/ukraine-war-global-trade-risk> [in English].
27. This is how the war in Ukraine could affect Europe's clean energy transition (2022). <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/ukraine-war-europe-renewable-energy-transition> [in English].
28. Ukraine war highlights urgent need for worldwide humanitarian support (2022). <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/ukraine-war-highlights-urgent-need-for-worldwide-humanitarian-support> [in English].
29. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
30. Z Ukrainy vid pochatku vijny vyihaly ponad 7,7 mil'jona ljudej – dani MVS [More than 7.7 million people left Ukraine since the beginning of the war, according to the Ministry of Internal Affairs] (2022). <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3510895-z-ukraini-vid-pochatku-vijni-vihali-ponad-77-miljona-ludej-dani-mvs.html> [in Ukrainian].
31. Over 9 million border crossings registered from Ukraine – UN agency (2022). <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13> [in English].
32. Situation Ukraine Refugee Situation (2022). <https://www.unhcr.org> [in English].
33. Makroekonomichna sytuacija v umovah vijny: jaki perspektyvy? Centr social'no-ekonomichnyh doslidzen' CASE Ukrainy [Macroeconomic situation in the conditions of war: what are the prospects? CASE Ukraine Center for Socio-Economic Research] (2022). <https://case-ukraine.com.ua/publications/makroekonomichna-sytuatsiya-v-umovah-vijny-yaki-perspektyvy> [in Ukrainian].
34. Nastroi' ta ocinky ukrain's'kyh bizhenciv (lypen'–serpen' 2022p.) [Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July–August 2022)] (2022). <https://www.razumkov.org.ua> [in Ukrainian].

35. Mil'jony bezrobotnyh: skil'ky ljudej v Ukraї'ni vtratyly robotu pid chas vijny [Millions of unemployed: how many people in Ukraine lost their jobs during the war] (2022). <https://focus.ua/uk/economics/521630-milliony-bezrobotnyh-skolko-lyudey-v-ukraine-poteryali-rabotu-vo-vremya-voyny> [in Ukrainian].
36. Ponad polovyny ukrai'ns'kyh IT-kompanij ne provodyla relokaciju biznesu [More than half of Ukrainian IT companies did not relocate their business] (2022). <https://speka.media/bilse-polovini-ukrayinskix-it-kompanii-ne-provodili-relokaciju-biznesu-vmw0dp> [in Ukrainian].
37. Shhomisjachnyj makroekonomichnyj ta monetarnyj ogljad. Veresen' 2022 roku [Monthly macroeconomic and monetary review. September 2022] (2022). <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichnyj-ta-monetarnyj-oglyad-veresen-2022-roku> [in Ukrainian].
38. Ministerstvo agropolityky Ukraї'ny [Ministry of Agricultural Policy of Ukraine] (2022). <https://minagro.gov.ua> [in Ukrainian].
39. Obgovorennja Minagropolityky z agrarijamy: stan ta nagal'ni problemy galuzi [Discussions of the Ministry of Agrarian Policy with farmers: the state and urgent problems of the industry]. (2022). <https://minagro.gov.ua/news/minagropolitiki-obgovorilo-z-agrarijami-stan-galuzi-ta-nagalni-problemi-galuzi> [in Ukrainian].
40. I zaraz, i po zavershennju vijny odnijeju z najbil'shyh problem agrarii'v ta trejderiv je logistyka [Logistics is one of the biggest problems of farmers and traders now and after the end of the war] (2022). <https://latifundist.com/novosti/58494-i-zaraz-i-po-zavershennju-vijni-odnियeyu-z-najbilshih-problem-agrariyiv-ta-trejderiv-ye-logistika-analitik> [in Ukrainian].
41. Kisiľ, R. (2022). Jak vijna v Ukraї'ni zminjuje svitovu logistyku. Osnovni trendy logistychnogo rynku, sprychyneni vijnoju v Ukraї'ni [How the war in Ukraine is changing global logistics. The main trends of the logistics market caused by the war in Ukraine]. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/24/688538> [in Ukrainian].
42. Indeksy spozhyvchyh cin ta Indeksy cin vyrobnykiv promyslovoi' produkciï' [Consumer price indices and industrial producer price indices]. (2022). <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
43. Bjudzhetnyj barometr – serpen' 2022 [Budget barometer – August 2022] (2022). <https://voxukraine.org/byudzhetnyj-barometr-serpen-2022> [in Ukrainian].
44. Kozhen p'jatyj MSB povidomljaje pro vtraty vid vijny bil'she 100 tys. dol. SShA [Every fifth SME reports war losses of more than \$100,000] (2022). <https://eba.com.ua/kozhen-p-yatyj-msb-povidomlyaye-pro-vtraty-vid-vijny-bilshe-100-tys-dolariv> [in Ukrainian].
45. Statystyka zovnishn'ogo sektoru [External sector statistics]. (2022). <https://bank.gov.ua/statistic/sector-external> [in Ukrainian].
46. Minekonomiky prognozuye shhe bil'she padinnja VVP za pidsumkamy 2022, nizh Nacbank [The Ministry of Economy predicts an even greater drop in GDP by the end of 2022 than the National Bank]. (2022). <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/19/690625> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 26.09.2022.

Прийнято до друку 28.09.2022.

Опубліковано онлайн 26.10.2022.